

Karpiński, Rafał

"Symbole i obrazy w świecie sztuki", Jan Białostocki, Warszawa 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/4, 810-811

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

przedindustrialnych, kładły właśnie nacisk na ujęcie teoretyczne. Spośród zebranych tu studiów cztery tylko podejmują tematykę teoretyczną, przy czym jedno z nich (H. Grünert, „Erste grösse gesellschaftliche Teilung der Arbeit und Dreistufenlehre der Wirtschaftsentwicklung. Zur Diskussion um Friedrich Engels' Auffassung in seinem Werk «Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates»”) z założenia nie dąży do ujęcia oryginalnego, a jest tylko przyczynkiem do dyskusji na temat interpretacji kategorii marksistowskich i staranną analizą pracy Engelsa wzbogaconą o materiał szczegółowy.

Wszystkie jednak studia wychodzą, co podkreślają wydawcy, z tych samych założeń generalnych. Należy do nich przekonanie, że stopień rozwoju sił wytwórczych ściśle określa stosunki gospodarcze i społeczne, leży u podstaw wszelkich instytucji i zjawisk społecznych, decyduje w końcu o charakterze cywilizacji i kultury danego społeczeństwa. Wydaje się jednak, że pojęcie *Produktivkräfte* jest tu rozumiane nieco zbyt wąsko, w gruncie rzeczy idzie bowiem o poziom rozwoju techniki, stosowane technologie i najwyżej jeszcze o osiąganą wydajność pracy (jeden z najlepszych artykułów: I. Hahn, „Arbeitsorganisation und Arbeitsintensität im klassischen Altertum”, s. 435—450). Stąd też i niewolnictwo jest badane w kilku poświęconych temu zjawisku rozprawach w takim, wąskim raczej kontekście. Tylko jeden autor zwraca uwagę na współistnienie różnych form zależności (D. Lotze, „Varianten der Produktionsweise in der griechischen Landwirtschaft der archaischen Periode”, s. 303—311). Podobnie szerszą problematykę organizacji społecznej, jako nie tylko wyniku ale i elementu sił produkcyjnych, uwzględnia tylko P. Briant („Produktivkräfte, Staat und tributäre Produktionsweise im Achämenidenreich”, s. 351—372).

Czasem można więc odnieść wrażenie, że poszczególne zebrane tu prace niewiele łączy ze sobą, bo i dotyczą społeczeństw, okresów i warunków bardzo różnych. Trudny jest chyba do uchwycenia związek między problematyką neolitu europejskiego a zagadnieniami charakteru rolnictwa rzymskiego w końcu republiki. Nie zmienia to jednak faktu, że zgromadzono w omawianym tomie wiele cennych, interesujących i solidnych studiów szczegółowych.

W. L.

Jan Białostocki, *Symbole i obrazy w świecie sztuki*, „Studia i rozprawy z dziejów sztuki i myśli o sztuce”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, t. I, s. 506; t. II, s. 18+320 ilustracji.

W cztery lata po ogłoszeniu w tej samej serii „Refleksji i syntez ze świata sztuki”, które grupowały rozprawy dotyczące estetyki i dziejów myśli o sztuce, Jan Białostocki wypełnił sformułowaną wówczas obietnicę zebrania swych studiów z zakresu teorii i praktyki badań ikonograficznych.

W książce ogłoszono 31 rozpraw, z których tylko trzy nie były wcześniej drukowane: tworzą one część V książki zatytułowaną „Sztuka i reformacja”. Pozostały materiał ugrupowano w ośmiu częściach: „Pojęcia i problemy”, „Obrazy światła”, „Obrazy symboliczne”, „Nieśmiertelność i chwała”, „Rembrandt”, „Romantyzm”, „Obraz w bezruchu i obraz ożywiony”. Pierwodruki większości studiów pochodzą z lat 1966—1978, nieliczne tylko są starsze. Do tej grupy należą rembrandtiana, zwłaszcza „Badania ikonograficzne nad Rembrandtem”, które ukazują się w całości nowej wersji. Ale i inne artykuły zostały bądź napisane na nowo, bądź przeobrażone tak znacznie, że można mówić o pierwodrukach. Autor bowiem szczególnie te rozprawy, które pierwotnie ukazały się nie po polsku (jest ich kilkanaście) adoptował do potrzeb czytelnika polskiego. Wiele z studiów zebranych w tej książce

było rozproszonych po najróżnorodniejszych wydawnictwach — często okazjonalnych w rodzaju Festschriftów — trudno w kraju dostępnych. Nie ma więc wątpliwości co do potrzeby udostępnienia dorobku Jana Białostockiego czytelnikowi polskiemu. Książka ta raz jeszcze ukazuje rozległość zainteresowań autora: refleksja teoretyczna sąsiaduje z tematami, w których teoria jest badawczo realizowana. Rozpiętość chronologiczna książki ogromna: właściwie od antyku po lata ostatnie (zamyka: tom piękna interpretacja „Lotu nad kukułczym gniazdem” Formana) choć oczywiście punkt ciężkości kładzie się na stuleciach XVI i XVII. Niektóre z artykułów sprawiają z pozoru wrażenie przyczynków, w istocie posiadają zawsze odniesienie do ważnych, niejednokrotnie węzłowych zagadnień. Zacięcie analityczne nie przeszkadza w spojrzeniu szerszym, z zamysłem syntezy.

Choć nie wypada przed wybitnym uczonym, o renomie światowej, stawiać nowych propozycji, sądzę, że ze względu na szerokość horyzontów, pełne panowanie nad dorobkiem współczesnej humanistyki, Jan Białostocki jak mało kto w świecie predystynowany jest do napisania syntezy kultury (nie sztuki) powszechnodziejowej. Przedstawiana książka skłania do takich myśli. Taka rekomendacja skłoni zapewne historyków *tout court* do jej lektury. Naprawdę warta jest tego.

R. K.

Rolf Sprandel, *Gesellschaft und Literatur im Mittelalter*, F. Schöningh, Paderborn 1982, s. 310=UTB Uni-Taschenbücher 1128.

Po sukcesie wydawniczym książki o społeczeństwie średniowiecznym i jego ustroju (dwa wydania z 1975 i 1978 r. UTB 461, por. CzP-H t. XXXI, 1979, z. 1, s. 235) oraz próbie prezentacji własnego ujęcia istoty historii mentalności i jej konkretnego zastosowania do takich zjawisk jak Rzesza karolińska, wczesnośredniowieczny Kościół i wolne miasta Rzeszy niemieckiej („Mentalitäten und Systeme”, Union Verlag, Stuttgart 1972) autor, profesor historii średniowiecznej w Würzburgu, pozostający od dawna (w latach 1957—1961 pracował w Instytucie Niemieckim w Paryżu) pod wpływami szkoły „Annales”, podjął z kolei próbę prezentacji głównych problemów związanych z powstawaniem oraz społecznym funkcjonowaniem średniowiecznych utworów literackich. Kolejno zostały przedstawione sprawy związane ze środowiskami: kościelnym (klasztornym i katedralnym), dworsko-rycerskim oraz miejskim. Dla każdego z nich autor ukazał specyficzne środki komunikacji międzyludzkiej, a na tym tle odnośne gatunki pisarskie oraz elementy mentalności grupowej. Tę próbę syntetyzującego wprowadzenia uzupełniają rzut oka w przeszłość, ku czasem nowożytnym i ich specyfice, obszerna rozmowa, wielojęzyczna bibliografia (około tysiąca pozycji) oraz zwięzły indeks osobowo-terminologiczny. Ponadto tekst wywodów pisanych barwnym stylem wzbogacają odsyłacze, przede wszystkim do cytowanych edycji źródłowych, ale również i dalszych opracowań.

S. R.

Harald Zimmermann, *Das Papstum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte im Spiegel der Historiographie*, E. Ulmer Verlag, Stuttgart 1981, s. 254=UTB Uni-Taschenbücher 1151.

Książka powstała z monograficznego wykładu autora, profesora historii średniowiecznej i nowożytnej uniwersytetu w Tübingen. Znany jest on ze swych rozlicznych studiów poświęconych dziejom średniowiecznego Kościoła oraz źródłom do